

УДК 006:[025.32+025.4.03]

**Надія Стрішенець,**

д-р іст. наук,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

## **СТАНДАРТИЗАЦІЯ В ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК**

Розглядаються особливості стандартизації діяльності бібліотек відповідно до нової редакції Закону України «Про стандартизацію» (2016) та потреби узгодити їх із міжнародною та європейською практикою. На прикладі підготовки міжнародного стандарту каталогізації «Опис та доступ до ресурсу», призначеного для е-середовища, зокрема в частині пов'язаних даних, звертається увага на розвинуті у зарубіжному бібліотекознавстві підходи до розроблення стандартів. Наведено рекомендації щодо вирішення питань, пов'язаних зі стандартизацією бібліотечно-інформаційних процесів в Україні.

*Ключові слова:* стандарти бібліотечно-інформаційні, «Опис та доступ до ресурсу», пов'язані дані.

1 вересня 2017 р. набула чинності Угода про асоціацію України з Європейським Союзом (ЄС). Одним з елементів співпраці у рамках асоціації є гармонізація і адаптація стандартів та норм ЄС. Відповідно до програми інтеграції України у ЄС мають бути впроваджені як національні тисячі міжнародних стандартів. Серед бібліотечних методом підтвердження були, зокрема, прийняті (з наданням чинності з 1 вересня 2016 р.) такі стандарти Міжнародної організації зі стандартизації (ISO): ДСТУ ISO 2789:2016 «Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика»; ДСТУ ISO 16439:2016 «Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек»; ДСТУ ISO 11620:2016 «Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек». Усі вони ще потребують перекладу українською мовою.

Як відомо, у 2011 р. у ході адміністративної реформи тодішнього Президента В. Януковича було ліквідовано Держспоживстандарт України. Центральним органом виконавчої влади у сфері стандартизації визначили Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Можливо, воно

мало якийсь вплив на вироблення та впровадження нових стандартів у економіці та торгівлі. Але роботи з підготовки стандартів бібліотечно-інформаційної галузі майже припинилися.

У 2014 р. відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 1163 «Про визначення державного підприємства, яке виконує функції національного органу стандартизації» ці функції було покладено на «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості». Нині це державне підприємство проходить процес зміни назви на «Українське агентство стандартизації» (UAS). Воно ж представляє інтереси України в ISO.

За бібліотечно-інформаційну галузь відповідає Технічний комітет стандартизації ТК 144 «Інформація і документація» (створений відповідно до наказу Держспоживстандарту України від 10.12.2001 № 608). Наказом від 6 грудня 2016 р. № 407 «Про внесення змін до керівного складу ТК 144 та внесення змін до структури ТК 144» у складі ТК 144 утворено Підкомітет (ПК) 4 «Бібліотечна діяльність» на базі Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Цим наказом змінено також назву ПК 1 з «Інформаційна діяльність, документація та видавнича справа» на «Інформаційна діяльність, обмін інформацією у галузі культурної спадщини, документація та видавнича справа». Додамо, що ПК 2 має назву «Інформаційні технології в створенні та організації документації», а 3-й Підкомітет – «Архівна справа». Цим самим наказом припинено повноваження колективних членів ТК 144: Інституту проблем реєстрації інформації НАН України та Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова». ТК 144 надано статус члена Міжнародного технічного комітету ISO/TC 46 «Information and documentation» (<https://www.iso.org/committee/48750.html?view=participation>).

Судячи з «Програми робіт з національної стандартизації на 2017 рік», розміщеної на сайті Українського агентства стандартизації (<http://uas.org.ua/ua/services/standartizatsiya/programa-robot>), усі чотири стандарти, що перебувають у розробці та перегляді нині, відносяться лише до Підкомітету «Архівна справа» (голова – О. Гаранін, директор Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства). Напрацювання інших підкомітетів не знайшли поки що свого відображення у Програмі робіт. Уся діяльність зі стандартизації у нашій країні регулюється Законом України «Про стандартизацію» (редакція

від 10.02.2016). Ним, зокрема, визначено принципи, на яких базується державна політика у сфері стандартизації. Певний резонанс і обговорення у бібліотечних колах викликав наведений там принцип «добровільного застосування національних стандартів», якщо інше не передбачено нормативно-правовими актами (розділ I, ст. 4.2.4). Бібліотекарі звикли, що будь-які стандарти є обов'язковими для виконання. Відзначимо, що поява цього принципу викликана насамперед процесами дерегулювання, коли скасовується або скорочується державне регулювання у галузях, які не пов'язані безпосередньо з безпекою для життя і здоров'я людини, для навколишнього середовища. Це характерно для міжнародної та європейської практики.

На виконання положень цього Закону 13 вересня 2017 р. на засіданні Кабінету Міністрів було схвалено законопроект про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про стандартизацію». Законопроект передбачає внесення змін до 127 законодавчих актів (8 кодексів та 119 законів, у т. ч. до Закону «Про бібліотеки і бібліотечну справу»), у яких пропонується виключити положення щодо: обов'язковості застосування національних стандартів; погодження проектів національних стандартів з державними органами; нормативно-правового регулювання відносин, пов'язаних із розробленням стандартів і технічних умов підприємств, установ та організацій; нагляду за дотриманням стандартів і штрафних санкцій за недотримання вимог стандартів (<http://www.me.gov.ua/News/Detail?id=4 d318 e65-dbc7-4363-9918-d855 eb489815>).

У пояснювальній записці до законопроекту, поданого Кабінетом Міністрів України в порядку законодавчої ініціативи для розгляду Верховною Радою України, його автори обґрунтовують ці положення намаганням узгодити національну систему стандартизації з міжнародною та європейською практикою. На їхню думку, «добровільне застосування стандартів відповідає вимогам Угоди про технічні бар'єри в торгівлі Світової організації торгівлі, а також європейським принципам стандартизації» ([http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=62562](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62562)).

Однак у висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на цей законопроект, розміщеному на Офіційному порталі Верховної Ради, зазначено, що згадана

Угода поширюється винятково на стандарти, які стосуються товарів, виробничих процесів та способів виробництва, дотримання яких необов'язкове. (Хоча й не заперечується). Тоді як послуги до сфери дії згаданої Угоди не включаються ([http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=62562](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62562)).

Крім того, експерти у висновку зауважують, що «європейський підхід до стандартизації також не передбачає скасування обов'язковості всіх стандартів». Так, основні стандарти безпеки, захисту населення від іонізуючої радіації, стандарти з використання й охорони водних ресурсів, у сфері землевпорядкування та картографії, якості та безпечності сільськогосподарської продукції тощо повинні діяти ([http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=62562](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62562)). Відтак законопроект повернуто на доопрацювання з урахуванням висловлених зауважень та пропозицій. Відповідно не внесені і пропонувані зміни до законів, у т. ч. до Закону «Про бібліотеки і бібліотечну справу» стосовно стандартів.

Водночас у зарубіжному бібліотекознавстві розвинутими є й інші підходи до розроблення стандартів. Не обов'язково над ними працюють спеціальні організації зі стандартизації, відсутня і тривала та дорога експертиза проектів стандартів. Так, найвідоміший нині міжнародний стандарт – «Опис та доступ до ресурсу» (Resource Description and Access), який упроваджується в бібліотеках Європи та світу, розроблено у співпраці представників шести основних англо-американських каталогізаційних спілнот: Американської бібліотечної асоціації, Австралійського комітету каталогізації, Британської бібліотеки, Канадського комітету каталогізації, Британського інституту бібліотечно-інформаційних фахівців та Бібліотеки Конгресу. Всі вони працювали у структурі, яка називалася Об'єднаним керівним комітетом і звітувала перед Комітетом керівників перелічених установ.

Після розробки стандарт було протестовано визначеним колом бібліотек, зібрано всі зауваження та пропозиції, доопрацьовано і вже потім упроваджено головними бібліотеками країн, які взяли участь у його розробленні. Поступово стандарт почали впроваджувати національні бібліотеки інших країн. До них долучилися інші, менші за них, книгозбірні, адже вони в усьому залежні від національних бібліотек, оскільки копіюють готові бібліографічні описи, індекси класифікації з їхніх е-каталогів. Тож поступово вони також змушені переходити на новий стандарт. Такою

в основному є схема впровадження, приміром цього стандарту. Важливо, що в основу RDA покладено Функціональні вимоги до бібліографічних записів (FRBR), Функціональні вимоги до авторитетних даних (FRAD) та Функціональні вимоги до авторитетних записів предметних рубрик (FRSAD), розроблені робочими групами ІФЛА. Цього року вони були об'єднані в єдину, спрощену і логічно узгоджену Бібліотечну еталонну (довідкову) модель, також розроблену ІФЛА.

Таким чином, світова бібліотечна спільнота, об'єднавшись і спираючись на відповідні напрацювання ІФЛА, розробляє і впроваджує спільні стандарти, не покладаючись на спеціальні офіційні органи стандартизації, наприклад ISO. RDA постійно розвивається, і саме бібліотеки працюють над його удосконаленням, не очікуючи, коли якісь зміни внесе орган стандартизації. Європейські бібліотеки це роблять, скажімо, через Європейську групу RDA (European RDA Interest Group), до якої входять національні бібліотеки більшості країн Європи [1].

Нині основний напрям, який розробляється в RDA, це пов'язані дані (linked data) [2]. У їх основі – ідея семантичного вебу, яка, як вважають багато дослідників, має революціонізувати бібліотечну справу. Реалізація цієї ідеї, крім забезпечення точнішого, релевантнішого пошуку, дасть змогу бібліотечним даним взаємодіяти не лише всередині власне бібліотечних мереж, а й із даними інших установ культури – архівів, музеїв, а пошук бібліотечних даних на вебi стане легкодоступним. Адже дослідники вказують на те, що бібліотеки по суті стали онлайн-видами інформації, що суперечить їхній місії. Як зазначає Л. Педерсен (L. Pedersen), бібліотека у Кентуккі може мати історичний ресурс, який шукає читач у Новій Зеландії. Але він знайде її, зачинену за «віртуальними стінами», лише безпосередньо вийшовши на сайт бібліотеки у Кентуккі [3].

RDA якраз і використовує принцип пов'язаних даних. У новому стандарті закладено потенціал показу зв'язків між виданнями, що дає змогу розвитку нової каталожної структури, побудови семантичної мережі каталожних записів. Дані, «сховані» поки що в несемантичному MARC-форматі, RDA зробить доступнішими для пошуку, щоб їх можна було знаходити за допомогою інтернет-пошуковиків [4, р. 14]. Особливістю RDA саме і є зосередження на зв'язках.

Недаремно щорічна конференція EURIG, що відбулася у травні 2017 р. у Флоренції, називалася «Розвиток RDA у напрямі пов'язаних даних» [5].

Таким чином, бібліотечна спільнота напрацьовує цю частину стандарту «Опис та доступ до ресурсу» власними зусиллями, поклавши в основу інший стандарт – Resource Description Framework («Середовище опису ресурсу»), розроблений для публікації даних в Інтернеті, забезпечення їх сумісності за допомогою спільної семантики, структури та синтаксису.

Один з перших прикладів пов'язаних даних – Шведський зведений каталог – LIBRIS. Елементи пов'язаних даних використовує також Німецька національна бібліотека. Наприклад, у каталожному записі на книгу «Ukraine's Euromaidan: analyses of a civil revolution» (Stuttgart, 2015) дані в основних областях опису подаються як інтерактивні, поєднані з іншою інформацією у е-каталозі. Крім того, наприкінці запису пропонується перелік близьких за тематикою книжок: «Andere fanden auch interessant: Ukraine. Krisen. Perspektiven Berlin: Wiss. Verl., 2015; Wissenschaftliche Politikberatung im Praxistest Weilerswist : Velbrück Wiss., 2015, 1. Aufl.; Die Ukraine-Krise. Berlin: BWV, Berliner Wiss.-Verl., 2014».

У пострадянських країнах прикладом зібрання пов'язаних даних є «RunA» – спільний проєкт Національної бібліотеки Латвії, Національного архіву Латвії, Інституту літератури, фольклору та мистецтва Латвійського університету, Асоціації меморіальних музеїв і Музею літератури та музики. Присвячений він Яну Райнісу і його дружині Аспазії – відомим латвійським поетам і лідерам громадської думки (<http://runa.lnb.lv>).

До речі, організаційно процес упровадження RDA у Національній бібліотеці Латвії є максимально спрощеним. Відділ управління даними і знаннями (data and knowledge management), який складається з групи експертів із каталогізації, авторитетних даних, стандартизації, зокрема й стандартів ІФЛА, переклав словник RDA, розділи зв'язків та основні положення, що стосуються, приміром, опису монографій, і підготував методичні рекомендації для своїх співробітників. Увесь текст стандарту через його значний обсяг (1100 с.) було вирішено не перекладати. Ні тривалій експертизи, ні офіційного затвердження цей міжнародний стандарт не проходив. Цей досвід може стати позитивним прикладом для українських бібліотек при впровадженні RDA та інших міжнародних стандартів. Тим більше, що експертиза бібліотечних стандартів у нас зазвичай провадиться нефакхівцями, має формальний характер та потребує багато часу і значних фінансових витрат, які бібліотеки не можуть забезпечити.

Слід також зазначити, що переважна більшість інтегрованих бібліотечних систем, що використовуються в українських бібліотеках, навряд чи спроможні підтримувати функціонування нового стандарту. Тому робота з підготовки його українського варіанта має йти одночасно з пошуками програмного та технологічного забезпечення процесу каталогізації, який би відповідав вимогам сучасних технологій. Фахівці провідних бібліотек України повинні брати участь у європейських семінарах, конференціях зі стандартизації, у роботі Міжнародного технічного комітету ISO/TC 46 «Information and documentation». Питання, пов'язані зі стандартизацією бібліотечно-інформаційних процесів, мають вивчатися на бібліотечних факультетах українських вишів. При цьому науковці мають залучатися до освітнього процесу, а викладачі – до участі у перекладах та адаптації міжнародних стандартів. Приміром, викладачі кафедри архівістики, бібліографії та бібліотечної справи Флорентійського та бібліотекознавці інших університетів Італії працювали у складі групи над перекладом RDA.

Підписавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, Україна була визнана Європарламентом державою, яка має перспективу членства за умови виконання низки критеріїв. Серед них і прийняття європейських та міжнародних стандартів, у т. ч. у бібліотечно-інформаційній галузі, для безперешкодного обміну бібліографічною, реферативною та іншою інформацією, якою володіють бібліотеки та інші заклади культурної спадщини. І обов'язково – створення необхідних механізмів їх упровадження, застосування та реалізації на національному рівні.

## Література

1. *Cohen A.* Building an RDA Region: The European RDA Interest Group is the first of a proposed six / Ahava Cohen and Alan Danskin // *American Libraries.* – 2017. – Supplement. – Vol. 48. – pp. 30–31.
2. *Linked Data for Cultural Heritage* / Eds. Jones and Michele Seikel. – Chicago : ALA, 2016. – 134 p.
3. *Pedersen L.* Linked Data for Libraries / Leif Pedersen // *Information Today.* – 2015. – May. – p. 18.
4. *Hastings R.* Linked Data in Libraries: Status and Future Direction / Robin Hastings // *Computers in Libraries.* – 2015. – Vol. 35. – no. 9. – pp. 12–16.

5. *Стрішенець Н. В.* EURIG2017 : Щорічна конференція та семінар Європейської групи RDA / Надія Стрішенець // *Бібл. вісн.* – 2017. – № 5. – С. 53–60.

### References

1. Cohen A., Danskin A. (2017) Building an RDA Region: The European RDA Interest Group is the first of a proposed six. *American Libraries. Supplement*, Vol. 48, pp. 30–31 [in English].
2. Jones, Ed & Seikel, Michele (Eds.). (2016). *Linked Data for Cultural Heritage* Chicago: ALA [in English].
3. Pedersen, L. (2015) *Linked Data for Libraries. Information Today*, May, p. 18 [in English].
4. Hastings, R. (2015) *Linked Data in Libraries: Status and Future Direction. Computers in Libraries*, Vol. 35, no. 9, pp. 12–16. [in English].
5. Strishenets, N. (2017) EURIG2017 : Shchorichna konferentsiia ta seminar Yevropeiskoi hrupy RDA [EURIG2017: Annual Conference and Seminar of the European RDA Interest Group]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 5, pp. 53–60 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.11.2017.

### Nadiya Strishenets,

Dr. Sci. (Historical), V. I. Vernadsky National Library Ukraine

### Standardization in the Activities of Modern Libraries

Standards applying to bibliographic descriptions, data exchange formats and more recently for linked data are crucial in the work of libraries. The paper focuses on the features of modern standardization in libraries according to the Law of Ukraine «About Standardization» (2016) and highlights the necessity of bringing library standards in line with international and European practice. The work on the «Resource Description and Access» – International cataloging standard designed for the e-environment is being described as an example. The author explores RDA as it relates to linked data, recognizing it as an evolving standard and reviewing some examples of linked data elements implementing. The necessity of participation of Ukrainian librarians in the work and meetings of the International Technical Committee of International Standard Organization (TC 46 «Information and documentation») is underlined.

*Keywords:* library and information standards, «Resource Description and Access», linked data.